

Alger van Hagen
Anouk Valkenburg

Zo leer je kinderen schrijven

Noordhoff Uitgevers

Eerste druk

Zo leer je kinderen schrijven

Alger van Hagen
Anouk Valkenburg

Eerste druk

Noordhoff Uitgevers Groningen/Houten

Ontwerp omslag: G2K, Groningen / Houten

Omslagillustratie: iStock

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB
Groningen, e-mail: info@noordhoff.nl

Met betrekking tot sommige teksten en/of illustratiemateriaal is het de uitgever,
ondanks zorgvuldige inspanningen daartoe, niet gelukt eventuele rechthebbende(n) te
achterhalen. Mocht u van mening zijn (auteurs)rechten te kunnen doen gelden op
teksten en/of illustratiemateriaal in deze uitgave dan verzoeken wij u contact op te
nemen met de uitgever.

0 1 2 3 4 5 / 14 13 12 11 10

© 2010 Noordhoff Uitgevers bv Groningen/Houten, The Netherlands.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag
niets uit deze uitgave worden veeleenvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd
gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij
elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van
reprografische veeleenvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel
16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor verschuldigde vergoedingen te voldoen
aan Stichting Reprorecht (postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/reprorecht). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen,
readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich
wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie,
postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

*All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval
system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photo-
copying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.*

ISBN (ebook) 978-90-01-84715-9

ISBN 978-90-01-70265-6

NUR 847

Woord vooraf

Toen je opa en oma op school zaten was er volop aandacht voor het schrijfonderwijs. De kinderen leerden destijds prachtig schuin schrijven. Tegenwoordig is er minder aandacht voor schrijven. Door het vele gebruik van computers vragen sommige mensen zich af of het überhaupt wel zin heeft om kinderen te leren schrijven.

Dat wij schrijven wel belangrijk vinden blijkt uit het boek dat voor je ligt. Kinderen in de bovenbouw besteden meer dan de helft van de tijd aan schriftelijk werk. Het is dus handig als zij op een leesbare en ontspannen manier kunnen schrijven, en ook nog zonder kramp. De voorbereiding op een goed handschrift begint daarom al bij de kleuters.

Om tot een goed schrijfresultaat te komen zullen kinderen les moeten krijgen van gedegen geschoolde leerkrachten. De leerkracht moet de theoretische onderbouwing van het schrijfonderwijs kennen. Niet alleen voor de eigen groep, maar voor de hele basisschool. Zo kan de leerkracht aansluiten bij wat de kinderen al kunnen en toe werken naar wat er op termijn van kinderen verwacht wordt. Alleen met kennis van zaken en vaardigheid in het uitvoeren kun je basisschoolleerlingen van alle leeftijden een goed, persoonlijk handschrift aanleren waar ze jarenlang plezier van kunnen hebben.

Het basisonderwijs heeft in het afgelopen decennium grote ontwikkelingen doorgemaakt. Vooral op het gebied van rekenen en lezen is er veel gebeurd. Bij beide vakken zijn lesmodellen ontwikkeld door landelijke instellingen. Hierdoor heeft de theoretische onderbouwing voor deze vakken een stimulans gekregen. Dit zie je terug in basisscholen omdat deze vakken speerpunten zijn. Schrijven kent geen dergelijk instituut. Hierdoor zijn lang niet alle schrijflessen die worden gegeven effectief of theoretisch onderbouwd. Dat is jammer, natuurlijk voor de kinderen maar ook voor de leerkrachten. De theoretische onderbouwing vind je terug in dit boek. Per bouw is er aandacht voor het schrijfonderwijs voor de leeftijdsgroep. Elk bouwhoofdstuk is op dezelfde manier opgezet. Elk hoofdstuk bevat voorbeeldlessen, zodat je de theorie direct in praktijk kunt brengen. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een aantal vragen, zo kun je direct checken of je de stof al beheerst.

Met dank aan:

Anita Possel die met name hoofdstuk 5 door de bril van een kinderfysiotherapeut heeft gelezen en van commentaar heeft voorzien. Dick Schermer die ons tijdens het schrijven attent maakte op relevante literatuur. Ook dank aan de teams van de De Steege in Eibergen, Mariaschool in Bemmelen en De Doornick in Doornenburg die een aantal jaren meegewerkt hebben aan het verzamelen van data en het uitproberen van een aantal lessen.

Ook dank aan een aantal mensen die een conceptversie van een hoofdstuk van commentaar hebben voorzien. Door dit commentaar wisten wij vervolgens beter aan welke eisen het boek zou moeten voldoen. Het betreft: Mariska Bijl-Venema (Pabo Almere), Lin de Jong (Chr. Hogeschool Windesheim), Annemarie Ram-Schuurman (Hogeschool Marnix) en Bert Halfwerk (kinderfysiotherapeut). Judith van Kesteren (Hogeschool Edith Stein) heeft een tweetal hoofdstukken kritisch gelezen en van commentaar voorzien.

Heerhugowaard – Bemmelen oktober 2009
Alger van Hagen en Anouk Valkenburg

Inhoud

Studiewijzer 7

1	Leren schrijven op school: een vak apart 9	3	Schrijfactiviteiten in de middenbouw (groepen 3, 4 en 5) 63
1.1	Ontwikkeling van de schooldidactiek 10	3.1	Theorie over schrijfactiviteiten 64
1.2	Ontwikkelingen en processen binnen het schrijfonderwijs 13	3.2	Leeromgeving 80
1.3	Schrijfonderwijs op de basisschool 15	3.3	Afstemmen op de mogelijkheden van het kind 84
1.4	Deelbewegingen bij schrijven 15	3.4	Schrijfmethodes 90
1.5	Drie fasen in de ontwikkeling van het schrijven 16	3.5	Lesgeven in de groep 94
1.6	Ontwikkeling van de didactiek bij het schrijven 19	3.6	Voorbeeldlessen 98
1.7	Digitaal schoolbord 22	3.7	Voorbeelden schrijfproducten (van een leerling uit groep 4) 104
	Samenvatting 23		Samenvatting 105
	Kernbegrippenlijst 24		Kernbegrippenlijst 106
	Verwerkingsopdrachten 26		Verwerkingsopdrachten 108
	Literatuur 27		Literatuur 109
2	Schrijfactiviteiten in de onderbouw (groepen 1 en 2) 29	4	Schrijfactiviteiten in de bovenbouw (groepen 6, 7 en 8) 111
2.1	Theorie over de voorbereidende schrijfontwikkeling 30	4.1	Theorie over leesbaar schrijven 112
2.2	Leeromgeving 37	4.2	Leeromgeving 118
2.3	Afstemmen op de mogelijkheden van het kind 41	4.3	Afstemming op de mogelijkheden van het kind 130
2.4	Schrijfmethodes 45	4.4	Schrijfmethodes 131
2.5	Lesgeven in de groep 50	4.5	Lesgeven in de groep 133
2.6	Voorbeeldlessen 53	4.6	Voorbeeldlessen 142
2.7	Voorbeelden van kleur-, teken- en schrijfproducties 57	4.7	Voorbeelden van schrijfproducties 146
	Samenvatting 58		Samenvatting 147
	Kernbegrippenlijst 59		Kernbegrippenlijst 148
	Verwerkingsopdrachten 61		Verwerkingsopdrachten 150
	Literatuur 62		Literatuur 151

5 Afspraken op school- en bouwniveau 153

- 5.1 Onderbouw 154
- 5.2 Middenbouw 156
- 5.3 Bovenbouw 159
- 5.4 Aanpak van schrijfproblemen 162
- 5.5 Samenhang in hulp bieden 165
 - Samenvatting 169
 - Kernbegrippenlijst 170
 - Verwerkingsopdrachten 172
 - Literatuur 173

Antwoorden kennis- en toepassings-
vragen 175

Illustratieverantwoording 182

Register 183

Over de Auteurs 185

Studiewijzer

Leren schrijven is een vaardigheid die kinderen op de basisschool gaan leren beheersen. Het is een ingewikkelde vaardigheid omdat er diverse functies tegelijkertijd bij betrokken zijn. Net als lopen en fietsen, kunnen kinderen niet zonder schrijven. Op school moeten de kinderen de geleerde stof schriftelijk verwerken. Het is voor hun leerontwikkeling belangrijk en prettig als ze dit leesbaar doen. Ook anderen (medeleerlingen en leerkracht) hebben hier profijt van. Als hun werk ook nog vlot geschreven kan worden, voldoen de kinderen aan de kerndoelen die de wet aan het Nederlandse schrijfonderwijs stelt.

In dit boek kun je alles vinden wat je moet weten om de kinderen een goed handschrift aan te leren.

Het boek start met een inleidend hoofdstuk, zodat je het vak schrijven in de juiste context kunt plaatsen.

Daarna zijn de hoofdstukken verdeeld per bouw. Je leest over wat het schrijfonderwijs is in de onder-, midden- en bovenbouw. Je leest over de stof die kinderen in de betreffende bouw aangeboden krijgen, de doelen die ze moeten bereiken en wat je als leerkracht kunt doen. Elk bouwhoofdstuk kent dezelfde indeling, zodat alle onderwerpen aan bod komen. Dit maakt het geheel overzichtelijk. Als je in een bepaalde bouw stage loopt, kun je het juiste hoofdstuk er snel bijpakken.

Om te controleren of je de theorie goed begrepen hebt, kun je de kennis- en toepassingsvragen maken die bij elk hoofdstuk zijn opgenomen.

Bij elk bouwhoofdstuk zijn voorbeeldlessen opgenomen. Je kunt de theorie op deze manier direct in de stage of in je klas gebruiken. Je krijgt een goed voorbeeld van hoe een les eruit kan zien, en welke opdrachten geschikt zijn om door kinderen te laten maken. De voorbeeldlessen kun je ook terugvinden op de website.

Het laatste hoofdstuk besteedt aandacht aan afspraken die je op school- en bouwniveau kunt maken. Zo zorg je voor een doorlopende leerlijn voor schrijfonderwijs op de basisschool. Naast afspraken die je met je (toekomstige) collega's maakt, wordt er ook informatie gegeven hoe je de vorderingen van kinderen op het gebied van schrijven op het rapport kunt omschrijven en naar ouders toe kunt communiceren. Ook gaat het hoofdstuk dieper in op het schrijfonderwijs aan kinderen die kampen met een stoornis of beperking. Hierin lees je hoe je kinderen met onder meer ADHD, ASS of het Syndroom van Down kunt begeleiden bij het leren schrijven.

Alle hoofdstukken bevatten een begrippenlijst, zodat je een begrip dat nog niet helemaal duidelijk is makkelijk kunt opzoeken.

In het register lees je waar bepaalde termen in het boek aan bod komen. In dit boek wordt uitsluitend gesproken over 'hij'. Waar 'hij' staat kan ook 'zij' gelezen worden.

1

Leren schrijven op school: een vak apart

Aan het begin van de vorige eeuw was schrijven op de toenmalige lagere school een van de belangrijkste vakken. Samen met leren lezen en rekenen was er veel tijd en aandacht voor het schrijfonderwijs. De tijden zijn veranderd, en de aandacht voor het leren schrijven ook. Met de opkomst van de computer, en de vele toepassingen zoals een toetsenbord voor kinderen en mini laptops, vragen sommigen zich af of leren schrijven nog wel zin heeft. In dit hoofdstuk worden de ontwikkelingen die het schrijfonderwijs doormaakt en de herkomst van de veranderingen op een rijtje gezet.

Behaviorisme 10

Constructivisme 10

Taakanalyse 11

Koude kant bij het leren 11

Warme kant bij het leren 12

Passend onderwijs 13

Technisch schrijven 15

Deelbewegingen 15

Taakniveau 17

Taalniveau 17

Motorisch niveau 17

Terugblikniveau 17

Leertheorieën 21

1.1 Ontwikkeling van de schooldidactiek

In deze paragraaf komen visies op leren, leerstofordening, de rol van de leerkracht, verwachtingen van ouders en de visie op opvang van kinderen met leer- en gedragsproblemen aan bod.

1.1.1 Visie op leren

Behaviorisme

De manier van leren van kinderen in school is jarenlang gebaseerd geweest op behavioristische theorieën. Het behaviorisme is een stroming in de psychologie die ervan uitgaat dat het gedrag van de mens voornamelijk aangeleerd is. In de basisschool zie je dit terug als de leerkracht iets 'voordoet' in de klas. De kinderen moeten dit precies 'nadoen'. Vervolgens wordt de oefening steeds opnieuw herhaald. Iedereen kent het opdreunen van de tafels bij het vak rekenen. Tijdens schrijven willen sommige methodes dat de kinderen de letter eerst overtrekken voor ze hem zelf gaan schrijven. Deze manier van oefenen wordt ook wel omschreven als de 'skill and drill'-benadering.

Constructivisme

Het leren van kinderen wordt momenteel verklaard vanuit het constructivisme. De leerkracht creëert een leeromgeving waarin kinderen uitgedaagd worden zelf actief het leerproces vorm te geven. Dit kan bijvoorbeeld doordat het kind gedeeltelijk zijn eigen leerprocessen kan sturen door zich te bezinnen hoe de leertaak het beste aangepakt kan worden. Of omdat het kind terugkijkt hoe de taak uitgevoerd is en van daaruit nieuw handelen plant.

Kinderen kunnen leertaken op verschillende manieren aanpakken. Het leren wordt als het ware geconstrueerd. Denk daarbij aan het maken van woordvelden of het maken van verklaringsschema's bij wereldoriëntatievakken. In figuur 1.1 zie je er twee voorbeelden van.

FIGUUR 1.1 Voorbeeld van woordveld en verklaringsschema

Woordveld	Verklaringsschema
Letter vorm van de letter druk op de penpunt grootte van de letter hellingshoek soepelheid van bewegen	zon schijnt op water water verdampt stijgt op in de lucht koelt af en condenseert vormen zich kleine waterdruppels het regent er vormen zich plassen

Het belang van 'effectief leren' krijgt de komende jaren extra nadruk. Het doel is om zodanige activiteiten in de klas te organiseren dat bij alle kinderen optimale leerprestaties op gang worden gebracht. Als voorbeeld én speerpunt daarbij geldt het vak lezen. Uit onderzoek blijkt dat het verhogen van leerprestaties bij kinderen voornamelijk wordt verkregen door het uitvoeren van bepaalde maatregelen in de groep. Deze vroege maatregelen voorkomen achterstand zo veel mogelijk. Het gaat om het geven van gerichte instructie via kleine leerstappen. Zo wordt de taakgerichte tijd maximaal benut. Ofwel meteen goed aan de slag! Bij bepaalde stagnaties

moeten extra maatregelen genomen worden en extra oefentijd aan de te leren taak worden besteed. De beste leerresultaten worden bereikt als al deze maatregelen tegelijkertijd in de groep worden uitgevoerd. Uit observaties van de inspectie blijkt echter dat twee van de drie leerkrachten in de groepen 3 en 4 zwakke presteerders geen extra instructie en geen extra oefentijd geven. Van Hagen (onderzoeker van de didactische component van leren schrijven) geeft aan dat in een op vijf scholen schrijfmethodes worden gebruikt die onvoldoende up-to-date zijn. Deze methodes zijn meer dan vijftien jaar geleden aangeschaft.

Een consequentie van het op gang brengen van zo'n speerpunt taal/lezen is dat alle leerkrachten moeten worden bijgeschoold. Het gaat bij leerkrachten niet alleen om kennisverwerving maar ook om vaardigheidsvergroting. Dit zal ook voor pabo-studenten gelden.

1.1.2 Leerstofordening

Het blijkt dat er bij leerprocessen veel aandacht wordt besteed aan de taakanalyse. Bij taakanalyse vraagt een kind zich af: Wat komt er bij een bepaald onderdeel van een leertaak precies kijken? Waar bestaan die onderdelen uit? En welke leerstapjes spelen daarbij een rol? Zo wordt vanuit taakanalyse een leertaak als het ware in basisstapjes opgebouwd. In figuur 1.2 wordt een voorbeeld getoond van een taakanalyse bij het vak schrijven.

Taakanalyse

FIGUUR 1.2 Taakanalyse: voorbeeld taakanalyse bij schrijven

Vorm van de letter waar beginnen, wat is de route die binnen de letter afgelegd moet worden?

Waar in de letter het **tempo** verhogen en waar vertragen?

Waar in de letter meer **druk** op de penpunt uitvoeren en waar minder?

Met welke **grootte** moet ik de letter schrijven?

Welke **hellingshoek** is gewenst?

Lukt het de letter **soepel** te schrijven?

1.1.3 Rol van de leerkracht

Leren is niet alleen wat het kind doet maar ook wat de leerkracht doet. Stokking (onderwijskundige) (2005) zegt: 'Goed onderwijzen is leerling-sensitief, waarbij rekening wordt gehouden met verschillen tussen kinderen'. Ieder kind wordt door de leerkracht aangestuurd op het leveren van optimale leerprestaties.

Criteria voor goed onderwijs zijn helaas moeilijk te geven. Het lijkt zinnig om ervoor te zorgen effectief onderwijs te geven aan alle kinderen. Weinig kinderen zouden dan een specifiek aanbod nodig hebben. Bij deze kinderen is het de vraag of dit aanbod binnen of buiten de groep zal moeten gebeuren. Het streven is dat er van 'uitstoten' zo min mogelijk sprake zal zijn. Dit is het geven van 'passend onderwijs', ook wel 'inclusief onderwijs' genoemd. Meijer (onderzoeker naar werkwijzen uit de leerlingbegeleiding) maakt onderscheid in 'koude' en 'warme' kant bij het leren.

De koude kant bij het leren beslaat het terrein dat leren en onderwijzen gebaseerd is op overwegend behavioristische theorieën. Daarbij wordt veel

Passend onderwijs

Koude kant bij het leren

aandacht besteed aan routinematige vaardigheden zoals 'memoriseren' en 'herhalen'. Ook is er aandacht voor de transfer van de kennis naar andere terreinen. Onderwijs wordt georganiseerd in vakken. De belangrijkste rol voor de leerkracht is weggelegd in het stap voor stap overdragen van kennis.

De warme kant bij het leren beslaat het terrein dat leren gebaseerd is op overwegend (sociaal-)constructivistische theorieën. Er is daarbij veel aandacht voor 'leren studeren', voor metacognitieve vaardigheden (kennis opdoen) en 'het aansturen van het eigen leerproces'.

Er komt ruimte voor het werken met projecten en het leren in levensechte situaties (realistisch rekenen).

De belangrijkste rol van de leerkracht hierbij is het activeren en coachen van kinderen, het delen van verantwoordelijkheid van het leerproces met het individuele kind.

De omschakeling van 'koud' naar 'warm' vereist doordachte en planmatige sturing.

Sommige wetenschappers, onder anderen de microbioloog en latere minister van Onderwijs, Ronald Plasterk, vinden dat deze aanpak minder opgaat voor 'kansarme' kinderen. In de manier waarop onderwijs wordt gegeven, wordt door hen onderscheid gemaakt in het 'ontplooiings- en het instructiemodel'. In het ontplooiingsmodel gaat de leerkracht met het kind op zoek naar wat het kind kan en wil. Het kind krijgt veel ruimte om zelf zijn mogelijkheden te ontdekken. In schoolklassen is dit bijvoorbeeld te merken aan de diverse vormen van zelfstandig werken. Het kind is verantwoordelijk voor het kwalitatief en op tijd uitvoeren van een aantal taken.

Bij het instructiemodel weet de leerkracht wat het kind moet leren. De leerkracht draagt kennis en vaardigheden over. Onderzoekers vinden dat de tendens te veel naar het ontplooiingsmodel is gegaan. Wij zijn daarbij doorgeschoten. Sommige leerlingen missen daarvoor een bepaalde basisstructuur. Onderzoekers pleiten ervoor om meer gedegen instructiemomenten in te bouwen, vooral voor kinderen uit kansarme milieus en onderpresteerders.

1.1.4 Verwachtingen van ouders

Een andere belangrijke factor zijn de verwachtingen die ouders hebben van het onderwijs. Door een steeds meer gedifferentieerde samenleving is de vanzelfsprekende overeenstemming in opvoedingsgedrag thuis en op school bijna totaal verdwenen. De kans dat leerkrachten en ouders elkaar misverstaan is daardoor groter geworden. Door het in snel tempo veranderen van opvoedkundige ideeën, kan er weinig door opvoeders vanuit hun in het verleden opgedane ervaringen gekopieerd worden.

Vroeger hadden gezinnen veel kinderen en hadden ouders veel ervaring met de opvoeding. De omgeving veranderde niet zo snel. In de huidige tijd moet er daarom meer geïmproviseerd worden. Dit is niet voor iedereen gemakkelijk op te brengen.

Duidelijk wordt dat zowel door verschuivingen in opvoedingsstijl als veranderingen op inhoudelijke aspecten van vakgebieden er de komende jaren een groeiende behoefte is aan inhoudelijke scholing van leerkrachten. Niet voor niets wordt het volgen van masteropleidingen door leerkrachten krachtig gestimuleerd en door besturen gefinancierd.

1.1.5 Visie op opvang van kinderen met leer- en gedragsproblemen

Hoe kinderen met leerachterstanden het beste kunnen worden opgevangen, is al decennia onderwerp van discussie. Van scholen voor speciaal (basis) onderwijs werd verwacht dat zij uitvallers speciale opvang bieden. Een keerzijde van deze specifieke opvang is dat daarbij sprake is van 'uitsluiting'. De kinderen gaan tenslotte niet naar dezelfde school als de buurkinderen. Landen zoals Italië, Denemarken en Zweden verwijzen beduidend minder kinderen naar het speciaal onderwijs. Vandaar het streven om het onderwijs de komende jaren zodanig in te richten dat meer kinderen in het regulier onderwijs kunnen worden opgevangen. De leerkrachten moeten hiervoor geschoold worden. Een nieuwe ontwikkeling daarbij is het aanbieden van passend onderwijs. Het uitgangspunt voor passend onderwijs is: zoveel mogelijk kinderen moeten mee kunnen draaien in het reguliere basisonderwijs. Voor kinderen met een beperking wordt een apart programma gemaakt. Deze kinderen kunnen gebruikmaken van het 'rugzakje'. Dit is een persoonsgebonden budget voor kinderen waarmee extra zorg kan worden ingekocht. Deze zorg kan bijvoorbeeld bestaan uit de hulp van een motorisch remedial teacher, die met het kind extra oefeningen gaat doen. Het kan een schrijfspecialist zijn die een kind extra schrijfhulp geeft met behulp van specifieke oefeningen en/of materiaal. Hoe deze hulp geactualiseerd wordt bij het vak schrijven, wordt in hoofdstuk 5 verder uitgewerkt.

Passend
onderwijs

1

1.2 Ontwikkelingen en processen binnen het schrijfonderwijs

Het onderwijs maakt een snelle ontwikkeling door. Het onderwijs werd lange tijd gedomineerd door behavioristische opvattingen. Het leren van kinderen wordt bij de vakken rekenen en taal en lezen steeds meer vanuit theoriegestuurde modellen benaderd. Dit zal in de komende periode ook bij het vak schrijven gebeuren.

Hoe het schrijfonderwijs er enkele decennia geleden uitzag, processen die bij leren schrijven komen kijken, de ontwikkeling van de schooldidactiek in zijn algemeenheid en specifiek voor het vak schrijven op de basisschool, komen in deze paragraaf aan bod.

1.2.1 Toen jij leerde schrijven

Weet je nog hoe je vroeger op de basisschool schrijfles hebt gekregen? Waarschijnlijk deed de juf of meester voor hoe je de letter moest schrijven en deed je je best om dat zo precies en mooi mogelijk na te doen. Vond je het in de bovenbouw nog steeds leuk om te schrijven in je schrijfschrift? Of was je het zat dat je steeds een stukje tekst over moest schrijven? Schreef je in de bovenbouw nog steeds de letters die je in groep 3 had geleerd? Of begon je toen een eigen handschrift te ontwikkelen? Hebben al deze vragen je geheugen wat betreft het schrijfonderwijs een beetje opgefrist? Dan gaan we weer verder in het heden. Binnen het schrijfonderwijs is in de afgelopen jaren het een en ander veranderd. Sommige onderdelen, zoals het overschrijven van teksten, zijn in veel methodes hetzelfde gebleven. We kunnen bij het leren schrijven aan kinderen nog wel wat verandering gebruiken. Daar hebben we jou voor nodig!

In dit boek kom je te weten wat er allemaal komt kijken bij het schrijven van letters. Er is veel aandacht voor wat kinderen leren en moeten doen, maar ook voor de taak van de leerkracht. Het doel? De komende generaties kinderen goed schrijfonderwijs aanbieden, zodat zij, naast het gebruik van de computer, ook een leesbaar en goed verzorgd handschrift kunnen ontwikkelen.

1.2.2 Processen bij leren schrijven

Leren schrijven is een ingewikkelder proces dan tot nu toe wordt gedacht. Bij het leren schrijven van een letter of een woord spelen zich, soms tegelijkertijd, een aantal processen af. Door deze moeilijkheid wordt bij het schrijven heel wat van kinderen gevraagd. Als leerkracht moet je hiervan goed op de hoogte zijn. Je moet kinderen namelijk goed begeleiden en in kunnen grijpen als het schrijven niet gaat zoals het zou moeten. In de loop van de jaren is via diverse onderzoeken geprobeerd om de moeilijkheid van het schrijven uit te leggen. De meest gangbare en toegankelijke manier staat in de volgende paragrafen. Deze manier van verklaren van het schrijfproces zal in het hele boek aangehouden worden. De verwachting is dat leren schrijven en vervolgens zo leesbaar mogelijk schrijven de komende jaren in basisscholen nog steeds belangrijk zal zijn.

1.2.3 Ontwikkeling van de schooldidactiek

Vanaf de invoering van de basisschool in 1984 is het vak schrijven een vak geworden dat in alle klassen van de toen nieuw gevormde 'basisschool' gegeven wordt. In de loop van de jaren zijn alle methodes aangepast aan het onderwijs geven aan kinderen in de groepen 1 tot en met 8. Dit geldt ook voor het vak schrijven.

Sinds het jaar 2000 wordt in methodes meer nadruk gelegd op de opbouw van de oefenstof en de wijze van lesgeven. Bij de vakken 'lezen' en 'spelling' is het 'Expertisecentrum Nederlands' daarbij de drijvende kracht. Bij het vak rekenen wordt veel onderzoek verricht door het 'Freudenthal Instituut'. Beide instituten zorgen zowel voor actuele theorievorming als het aangeven van de opbouw in leerstappen. Daarop zijn vervolgens de huidige reken-, lees- en spellingsmethodes ontwikkeld. Ook wordt door deze instituten veel zorg besteed aan het opsporen van stagnatie in de ontwikkeling bij kinderen. Daarbij is de aandacht gericht op het ontwikkelen van effectieve remediërvormen.

Het vak schrijven mist deze landelijke door de overheid gefinancierde ondersteuningvorm. Methodeontwikkelaars bij het onderdeel schrijven kunnen slechts vanuit zelfstudie hun schrijfmethode samenstellen. Het is daarom niet verwonderlijk dat vele oefenvormen die beschreven worden nog niet door onderzoek op effectiviteit zijn getoetst.

De laatste jaren komt vanuit onverwachte hoek kennis over het leren schrijven bij kinderen ter beschikking. Enkele kinderfysiotherapeuten (Bouwien Smits-Engelsman, Ria Nijhuis-van der Sanden) zijn op een 'schrijfonderwerp' gepromoveerd en publiceren sindsdien regelmatig over aard en opvang van schrijfproblemen bij kinderen. Het is de verwachting dat in de komende jaren nieuw onderzoek uitgevoerd zal gaan worden. Ook vanuit België (Hilde Van Waelvelde en Barbera De Mey) zijn onderzoekgegevens beschikbaar over de aanpak van schrijfproblemen bij leerlingen op school.

De verwachting is dat door deze inbreng de komende jaren de kijk op schrijfonderwijs zal veranderen. De didactiek van het lesgeven bij het vak

schrijven wordt daardoor beïnvloed. Het leren schrijven door kinderen wordt steeds vaker object van wetenschappelijk onderzoek. Het geven van schrijfles wordt gebaseerd op wetenschappelijk inzicht (evidence based).

1.3 Schrijfonderwijs op de basisschool

Leren schrijven is een vaardigheid waarop kinderen jarenlang moeten oefenen om een leesbaar handschrift te ontwikkelen. Vandaar dat het leerproces is onderverdeeld in de drie bouwen van de basisschool, onder-, midden- en bovenbouw.

In de *onderbouw* leren en verfijnen kinderen hun fijn motorische vaardigheden. Ze voeren spelenderwijs allerlei taken uit, zoals kralen rijgen, veters strikken en tekeningen maken. Het uitvoeren van deze taken helpt ze bij het ontwikkelen van een goede pengreep. De kinderen komen in aanraking met letters en de kinderen die geïnteresseerd zijn gaan alvast proberen een letter te schrijven.

In de *middenbouw* worden alle letters en cijfers aangeleerd. Soms direct na de zomervakantie als het schooljaar begint, met de letters die ze ook leren lezen. Soms leren de kinderen eerst lezen en later komt schrijven pas aan bod. Dit hangt af van de keuze van de school. De manier waarop de kinderen de letters aangeboden krijgen door de leerkracht, en de manier van oefenen, zijn van wezenlijk belang. Verderop in het boek zal blijken dat er verschillende manieren van aanbieden en inoefenen zijn, waarbij de één effectiever is dan de ander.

In de *bovenbouw* is het ontwikkelen en behouden van een leesbaar handschrift van groot belang. Kinderen moeten kritisch naar hun handschrift kijken en zichzelf doelen stellen om de kwaliteit van hun handschrift te bewaken of te verbeteren. Zo gaan zij goed voorbereid naar het voortgezet onderwijs.

Maar laten we eerst eens kijken hoe dat het schrijven van letters, woorden en zinnen bij kinderen technisch in zijn werk gaat. Onder technisch schrijven verstaan we het gericht uitvoeren van zodanige bewegingen dat er letters worden geproduceerd. Het gaat hierbij alleen om het bewegen en niet om het talige aspect.

**Technisch
schrijven**

1.4 Deelbewegingen bij schrijven

Schrijven betekent het maken van bewegingen. Het uitvoeren van schrijfbewegingen vereist een gedoseerde spiercoördinatie. De spieren van duim, wijsvinger en middelvinger houden daarbij de pen vast. Tegelijkertijd voert een andere spiergroep bij dezelfde vingers de op- en neergaande beweging en rotaties bij de vorming van letters uit. Spieren uit de voorarm zorgen voor het verbinden van de lettergrepen tot woorden en vervolgens voor de spaties tussen de woorden. Schrijf de volgende zin maar eens op en kijk naar de bewegingen die je vingers maken: Schrijven is dus een complex samenspel van verschillende deelbewegingen. Dat heb je wel kunnen zien, inmiddels. We onderscheiden bij het schrijven drie deelbewegingen:

- 1 vanuit de vingers
- 2 vanuit de pols
- 3 vanuit de onderarm.

**Spier-
coördinatie**

**Deel-
bewegingen**

Ad 1 Vanuit de vingers

Bij de deelbeweging vanuit de vingers gaat het om het buigen en strekken van de middel- en wijsvinger en de duim die het schrijfinstrument vasthouden. Deze deelbeweging zorgt bij een rechtshandige schrijver voor een beweging van de pen van rechtsonder naar linksboven en terug. Bij een linkshandige schrijver zien we een beweging van linksonder naar rechtsboven en terug.

Op de website staat een filmpje waarin deze beweging duidelijk te zien is.

Ad 2 Vanuit de pols

De deelbeweging vanuit de pols is een beweging waarbij de pols als draaipunt functioneert. Deze deelbeweging zorgt bij een rechtshandige schrijver voor een beweging van de pen van linksonder naar rechtsboven en weer terug. Bij een linkshandige schrijver verloopt deze beweging van rechtsonder naar linksboven en terug. Op de website staat een filmpje waarin deze beweging duidelijk te zien is.

Ad 3 Vanuit de onderarm

Het verplaatsen van de onderarm vindt bij een rechtshandige naar buiten plaats en bij een linkshandige naar binnen. Hierdoor wordt een 'overstrekking' van de pols bij rechtshandigen of overdreven buiging van de pols bij linkshandigen voorkomen. Deze deelbeweging zorgt voor een van links naar rechts gaande beweging over het blad. Dit heet de 'ruitenwiserbeweging'. Deze beweging vraagt om een soepele 'glijbeweging'.

Op de website staat een filmpje waarin deze beweging duidelijk te zien is.

**Ruitenwiser-
beweging**

In de andere filmpjes zie je hoe kinderen een letter schrijven en hoe een zin geschreven wordt. Deze filmpjes horen bij toepassingsvraag 1.6 aan het eind van dit hoofdstuk.

Deze drie deelbewegingen zorgen ervoor dat je een woord kunt schrijven. Bij beginnende schrijvers zijn de drie deelbewegingen nog niet zo goed op elkaar afgestemd.

Kinderen zullen hier door oefening langzaam naar toe groeien. Dit gaat zeker niet vanzelf: herhalen en oefenen is daarbij de boodschap.

1.5 Drie fasen in de ontwikkeling van het schrijven

De laatste jaren wordt steeds vaker het vermoeden uitgesproken dat het leren schrijven door het gebruik van computers spoedig zal verdwijnen. Voorlopig blijkt dit nog niet het geval te zijn. Leren schrijven blijkt na de beginfase (dus vanaf groep 3 tot groep 6) de lees- en stelontwikkeling bij kinderen juist te ondersteunen en te versterken. Het schrijven blijkt namelijk stimulerend te werken op het begrijpen van woorden die geschreven worden en de ontwikkeling van het stellen te stimuleren. Voorlopig wordt ervan uitgegaan dat het leren schrijven op school de komende decennia zijn plaats op het lesrooster zal behouden.

Kinderen in de basisschool doorlopen bij het leren schrijven een drietal fasen:

Schrijffases

- 1 *De eerste letter van de voornaam.* De intentie om één letter te willen leren en deze vervolgens te gaan schrijven (groepen 2 en 3).
- 2 *(Hoofd)letters, cijfers en woorden.* Alle letters, cijfers en hoofdletters worden geleerd. Leerlingen leren vervolgens woorden schrijven (groepen 3 en 4).
- 3 *Woorden, zinnen en teksten.* Kinderen leren verschillende soorten teksten zo leesbaar mogelijk te schrijven (groepen 5 tot en met 8).

Per fase doorlopen de kinderen een aantal niveaus. Zo krijgen ze een letter of woord goed op papier. Deze niveaus zijn:

- **Taakniveau.** Hoe gaat het kind met de schrijftaak aan de slag?
- **Taalniveau.** Hierbij gaat het om de juiste spelling van de letter of het woord en de juiste constructie van de zin.
- **Motorisch niveau.** Dit betreft het technisch schrijven: het hanteren van de juiste pengreep en het op de goede manier schrijven van de letter.
- **Terugblikniveau.** Het kind kijkt kritisch naar wat hij geschreven heeft.

Per fase wordt beschreven hoe een kind ermee aan de slag gaat. De vier niveaus van schrijven zijn in figuur 1.4 in schema gezet:

**Niveaus van
schrijven**

FIGUUR 1.3 Niveaus bij het leren schrijven

Taakniveau	De intentie van een leerling om te schrijven
Taalniveau	Het juiste gebruik van talige regels
Motorisch niveau	Het aansturen van de juiste spieren om een letter te gaan schrijven
Terugblikniveau	Het nakijken van de uitgevoerde schrijfpodracht

1.5.1 Fase 1 De eerste letter van de voornaam

Kinderen in de tweede helft van groep 2 willen graag de eerste letter van hun voornaam leren schrijven. De verdeling over de niveaus is als volgt.

Taakniveau

De wil van het kind om de eerste letter van zijn voornaam te leren schrijven.

Taalniveau

Het kind vindt het juiste letterteken bij de juiste klank (a en 'a', aa en 'aa')

Motorisch niveau

Motorische programmering: Hoe verloopt de letter? Waar begint hij, waar gaat hij de bocht om en waar stopt de letter? Als leerlingen een letter vaak genoeg hebben geschreven, schrijven zij de letter steeds vlotter. De letter is dan opgenomen in het zogeheten motorprogramma, waardoor je de letter steeds automatischer kunt schrijven.

Motorische preparatie: Het kind bereidt zich voor op wat er komt. Moet de letter groot geschreven worden of juist heel klein? Nauwkeurigheid is van belang.

**Motor-
programma**

Initiatieniveau: De hersenen geven signalen door naar de spiergroepen van de hand wat er uitgevoerd moet worden.

Uitvoeringsniveau: Het kind schrijft de letter/het woord.

Terugblikniveau

Het kind kijkt naar wat hij geschreven heeft. Was dit zijn bedoeling? Is het gelukt?

1.5.2 Fase 2 (Hoofd)letters, cijfers en woorden

Kinderen leren in de groepen 3 en 4 leren alle letters, hoofdletters, een groot aantal woorden en eenvoudige zinnen schrijven. In relatief korte tijd moeten kinderen in groep 3 alle letters leren schrijven. Dit geldt in groep 4 voor de hoofdletters. De verdeling over de niveaus is als volgt.

Taakniveau

De wil van het kind om een letter of woord op te schrijven. Het kind let daarbij op de vorm, de grootte en de hellingshoek van de letter.

Taalniveau

Het kind weet de juiste spelling van het woord (paard en niet paart). Het kind bepaalt of er een hoofdletter of kleine letter moet staan.

Motorisch niveau

Motorische programmering: Hoe verloopt de letter? En hoe worden de verbindingen van de letters in een woord geschreven?

Motorische preparatie: Het kind bereidt zich voor op het schrijven van de letter: grootte en nauwkeurigheid spelen hierbij een essentiële rol.

Initiatieniveau: De hersenen geven specifieke signalen door naar de spiergroepen van de hand.

Uitvoeringsniveau: De letter of het woord wordt door het kind geschreven.

Terugblikniveau

Het kind kijkt naar wat hij geschreven heeft. Was dit de bedoeling? Is de spelling correct? Is het voor iedereen leesbaar?

1.5.3 Fase 3 Woorden, zinnen en teksten

Kinderen in de groepen 6, 7 en 8 voeren verschillende schrijftaken uit. Ze vullen woorden in, schrijven zinnen op en bedenken verhalen die ze vervolgens opschrijven. Ongeveer 40 tot 50% van de schooltijd wordt door kinderen besteed aan het uitvoeren van schrijftaken. Zo ziet de verdeling over de niveaus eruit.

Taakniveau

De wil van het kind om een woord, een verhaal op te schrijven.

Het kind let daarbij op de vorm, de grootte en de hellingshoek van de letters. Ook let het kind op de juiste spelling en de juiste betekenis.

Taalniveau

Het kind gebruikt de juiste grammaticaregels, de juiste spellingregels, de juiste woorden en de juiste volgorde van woorden in een zin. Zo klopt de zin en is de betekenis voor iedereen duidelijk.

Motorisch niveau

Motorische programmering: hoe verloopt de letter? En hoe worden de verbindingen van de letters in een woord geschreven?

Motorische preparatie: Het kind bereidt zich voor op het schrijven van de letter en het woord: grootte en nauwkeurigheid spelen hierbij een essentiële rol.

Initiatieniveau: De hersenen geven specifieke signalen door naar de spiergroepen van de hand.

Uitvoeringsniveau: De letter, het woord wordt door het kind geschreven.

Terugblikniveau

Het kind kijkt naar wat hij geschreven heeft. Was dit de correcte uitvoering van de opgedragen taak? Klopt de betekenis? Is de spelling correct? Is de zin, het verhaal voor iedereen optimaal leesbaar geschreven?

In figuur 1.4 kun je het geheel in schema zien.

FIGUUR 1.4 Fases en niveaus in het schrijfproces

Fase 1 Het schrijven van een letter	Taakniveau: een letter willen schrijven Taalniveau: weten welke klank bij een vorm past Motorisch niveau: instellen van specifieke spieren Terugblikniveau: kijken of de uitvoering geluk is
Fase 2 Het schrijven van letters en woorden	Taakniveau: een letter, een woord willen schrijven Taalniveau: weten welke klanken en lettervolgorde gehanteerd moeten worden Motorisch niveau: instellen van die spieren die het schrijven van letters en woorden moeten <i>uitvoeren</i> Terugblikniveau: kijken of de uitvoering conform de opdracht is uitgevoerd
Fase 3 Het schrijven van woorden, zinnen en teksten	Taakniveau: woorden, zinnen en teksten worden bedacht Taalniveau: is de zin of het woord helder voor de lezer (semantisch) en staan de woorden in de goede volgorde (linguïstisch) Motorisch niveau: instellen van hand- en armspieren om woorden en zinnen ontspannen te kunnen schrijven Terugblikniveau: kijken of de uitvoering conform de geldende regels (schrijven, spellen en stellen) is uitgevoerd

1.6 Ontwikkeling van de didactiek bij het schrijven

Bij de vakken rekenen en taal heeft de didactiek de afgelopen jaren een grote stap voorwaarts gemaakt, mede door impulsen vanuit onderzoeken van het Freudenthal Instituut in Utrecht bij het onderdeel rekenen en het Expertisecentrum Nederlands in Nijmegen bij het onderdeel lezen. Aan de

theoretische onderbouwing bij deze vakken hebben methode-uitgevers vervolgens hun reken- en leesmethodes aangepast. Het vak schrijven moet zo'n theoriegestuurde inbreng van een instituut tot nu toe helaas ontberen. Het is niet verwonderlijk dat er scholen zijn die een schrijfmethode gebruiken die meer dan twintig jaar geleden is ontwikkeld.

Onderbouwende theorievorming is daarom ook bij het vak schrijven onontbeerlijk.

De gewenste onderbouwing bij het vak schrijven betreft de onderdelen:

- 1 verklaringsmodel van de ontwikkeling van het leren schrijven bij kinderen;
- 2 ondersteunde opbouw van de oefenstof;
- 3 zicht op groei en stagnatie;
- 4 leertheorieën die optimaal leren bij schrijven activeren;
- 5 rol van de leerkracht.

Verklaringsmodel van de ontwikkeling van het leren schrijven bij kinderen

Bij leren schrijven spelen naast de inzet en nauwkeurigheid van werken bij een kind, de kleinmotorische mogelijkheden een belangrijke rol. Schrijven is het verfijnd bewegen van de toppen van de duim, wijs- en middelvinger. Bij het schriftelijk weergeven van letters of klanken spelen tegelijkertijd syntaxis (spelling) en semantiek (betekenis) een rol. Als een kind het woord paard schrijft moet hij weten of je dat met de letter *t* of *d* moet schrijven. Kleinmotorische vaardigheden worden sneller beheerst als er sprake is van een systematische terugblik. Door stapsgewijs terug te blikken, en door te weten waar je aan moet werken, komt er daarna een betere schrijfplanning tot stand.

Ondersteunde opbouw van de oefenstof

Om te zorgen voor effectief leren bij het schrijfonderwijs is het nodig om precies te omschrijven wat schrijven is. Schrijven is het uit het geheugen op een constante manier zo ontspannen mogelijk opschrijven van een letter, woord of zin.

Het is een voorwaarde om bij het aanleerproces, bij de uit te voeren leerstappen en opdrachten steeds van deze omschrijving uit te gaan. Om zeker te weten dat dit het geval is, stellen we de volgende vragen:

- Wat is een optimale manier voor een kind om een letter in te prenten?
- Hoe kan deze letter door een kind zodanig worden geoefend dat er een motorisch programma opgebouwd wordt?
- Op welke manier kan er door het kind teruggekeken worden op zijn schrijfprestatie?

De keuze en opbouw van de leerstappen wordt vanuit taakanalyse ontwikkeld. Een voorbeeld van taakanalyse bij het schrijven is: Het schrijven van een letter vraagt om beheersing van de vorm van een letter. Het vraagt daarbij tegelijkertijd om het beheersen van tempoverschillen binnen een letter en het beheersen van drukverschillen op de penpunt.

Deze drie varianten worden eerst los van elkaar geoefend en op een gegeven ogenblik geïntegreerd beoefend. Dit vindt plaats in de middenbouw.

Om een letter te kunnen schrijven moet een kind aan bepaalde schrijfvoorwaarden voldoen. Minimaal is er sprake van een voorkeurshand en een stabiele greep. Er is sprake van een stabiele vorm van het maken van bepaalde basiselementen van de later te leren letters. Dit vindt plaats in de onderbouw.

Na het beheersen van letters en hoofdletters wordt van een kind gevraagd dat hij langzamerhand een persoonlijk en leesbaar handschrift gaat ontwikkelen. Het leesbaar handschrift bestaat uit de vorm van de letter, de toegepaste lettergrootte en de hellingshoek op basis van kleinmotorische mogelijkheden bij een kind. Dit vindt in de bovenbouw plaats.

Zicht op groei en stagnatie

Door het periodiek en systematisch beoordelen van schrijfactiviteiten van kinderen is het mogelijk goede, middelmatige en zwakke presteerders zo snel mogelijk op te sporen. Daar kan de leerkracht dan in de schrijflessen rekening mee houden. Mogelijk kan er zelfs preventief worden opgetreden.

Leertheorieën die optimaal leren bij schrijven activeren

We behandelen de behavioristische en de constructivistische leertheorieën. De leertheorieën zijn manieren om het leren aan te pakken. De behavioristische theorie gaat uit van het aanleren van handelingen door veelvuldig oefenen. Het herhaald oefenen is bij het inslijpen van letters nog steeds noodzakelijk. Door het herhaald oefenen kunnen bij kinderen juist motorische programma's worden ingeslepen.

De constructivistische theorie komt tot uiting door kinderen zo aan te moedigen dat zij zelf analyseren waar ze bij het schrijven van een letter moeite mee hebben. De leerkracht moet ze ook zo aanmoedigen dat zij zelf inzicht krijgen wat er bij een bepaalde letter belangrijk is. Waar moet je op letten? Zij moeten ook inzicht krijgen in wat de overeenkomsten en verschillen tussen de letters zijn. Zodoende krijgen kinderen inzicht in wat voor bepaalde lettergroepen specifiek is.

Kinderen worden op deze manier zelf verantwoordelijk voor hun eigen leerontwikkeling. Motorisch leren vraagt om planning en terugblikken nadat een schrijfprestatie geleverd is. Plangedrag komt beter tot stand als de te bereiken schrijfdoelen voor de kinderen helder zijn. Als kinderen zelf verantwoordelijk zijn voor eigen schrijfgedrag kan transfer naar andere schrijftaken beter plaatsvinden. Kinderen zien schrijven dan niet meer als een los vak, waarvoor ze alleen in het schrijfschrift netjes hoeven te werken. Het is dan vanzelfsprekend dat ze hun andere schrijftaken ook goed verzorgen. De meeste schrijfmethodes, zo blijkt uit analyse van de oefenstof in de leerlingsschriften, leggen nog de nadruk op vormen van behavioristisch leren: het overschrijven van voorbedrukte letters, woorden en zinnen. Bij taal- en rekenmethodes laten de opdrachten zien dat er van diverse leertheorieën uitgegaan wordt.

Rol van de leerkracht

Als er duidelijkheid is over wat kinderen moeten leren, moet er daarna duidelijkheid komen hoe leerkrachten gaan lesgeven. Inzicht in de ontwikkeling bij het leren schrijven door kinderen en effectieve leertheorieën is een eerste vereiste. Vervolgens is vaardigheid nodig om schrijfles te geven. Schrijfles geven veronderstelt het kunnen werken met een lesmodel. Bij de vakken lezen en rekenen is hiervoor al een aantal door theorievorming onderbouwde lesmodellen ontwikkeld. Ook bij het vak schrijven is dit noodzakelijk.

Leertheorieën

Motorische
programma's

Lesmodel

1.7 Digitaal schoolbord

1 Digitaal schoolbord

In steeds meer basisscholen vind je een digitaal schoolbord. Dit is een groot touchscreen, aangesloten op een computer, waar je als leerkracht gebruik van kunt maken tijdens het lesgeven. Leerkrachten kunnen bijvoorbeeld pagina's uit lesboeken, bladzijden uit leerlingsschriften of een filmpje laten zien, een plaatje in het groot tonen, je kunt erop schrijven en je kunt de aantekeningen die je hebt gemaakt bewaren voor de volgende keer. Kortom, er zijn veel mogelijkheden.

Aandachtspunten

Naast voordelen zijn er ook aandachtspunten. Een digibord lokt klassikaal lesgeven uit. De leerkracht moet het bord bedienen en staat daardoor veel met z'n rug naar de klas, of gebogen over de computer aan het bureau. Hoewel er veel geld geïnvesteerd wordt in de aanschaf van het digitale schoolbord, wordt de training en ondersteuning van de leerkracht nog wel eens vergeten. Hierdoor weten niet alle leerkrachten wat de mogelijkheden van het digitale schoolbord allemaal zijn.

Om het maximale uit het bord te halen, moet de school een duidelijke visie op de invoering ervan en een helder plan van aanpak hebben. Zo wordt voorkomen dat er (weer) veel frontaal en klassikaal lesgegeven wordt.

Als de zon precies op het digibord schijnt is het lastig om te lezen wat erop staat. Met de lichten uit en de gordijnen dicht in de klas zitten is een oplossing, maar geen ideale. Over de plaatsing van het bord moet goed nagedacht worden, anders schiet het bord zijn doel voorbij.

Op de vraag of een digibord bijdraagt aan een beter klasklimaat (stofvrij, licht in de klas, warmte, geluid) is nog geen antwoord mogelijk. Dit wordt nog onderzocht.

Gebruik

Veel leerkrachten geven aan dat ze het prettig vinden om naast het digitale schoolbord een whiteboard of klein krijtbord te hangen. Hier kunnen mededelingen op geschreven worden, zoals de klussendienst en de naam van een jarige. Leerkrachten vinden het digibord prettig wanneer zowel het digibord als het bord of de borden ernaast, in hoogte verstelbaar zijn.

Figuur 1.5 laat een digitaal schoolbord zien.

FIGUUR 1.5 Digitaal schoolbord

Samenvatting

- ▶ Uit de indeling in figuur 1.3 blijkt dat het allereerst belangrijk is dat een kind *wil* gaan schrijven. Het kind houdt tevens rekening met spellings-, grammatica-regels en met de betekenisstructuur van de woorden. Het kind let bij het schrijven van een letter op de lettervorm, letter-grootte en hellingshoek. Ook kan het kind achteraf kritisch kijken naar wat hij geschreven heeft. Er kunnen dan zo nodig verbeteringen aangebracht worden.
- ▶ De leerkracht moet inzicht hebben in welke processen er bij het leren schrijven een rol spelen. Hij moet ook op de hoogte zijn hoe hij deze processen bij kinderen het beste kan aansturen.
- ▶ De indeling in figuur 1.4 wordt in de drie volgende hoofdstukken van onder-, midden- en bovenbouw verder uitgewerkt. Het is belangrijk om je nu al te realiseren dat technisch schrijven bij kinderen niet los gezien kan worden van spellen en stellen. Maar ook niet van taakinzet. Dit geldt zowel voor leerkrachten als kinderen.
- ▶ Het blijkt vaak dat kinderen die moeite hebben met schrijven ook lees- en spellingsproblemen hebben. Deze kinderen moeten door de leerkracht met kennis van zaken effectief begeleid worden.

Kernbegrippenlijst

1

Behaviorisme	Een stroming waarbij bij het leren de nadruk komt te liggen op het herhaald oefenen van een opgedragen taak.
Constructivisme	Een stroming die uitgaat van de veronderstelling dat het kind de informatie die van buitenaf wordt aangeboden, niet rechtstreeks opneemt. De informatie wordt door het kind geïnterpreteerd, bewerkt en verwerkt. In samenhang met aanwezige voorkennis, vaardigheden, verwachtingen en behoeften ontstaat verdiept inzicht. Met andere woorden: de lerende is constructeur van het eigen leerproces.
Deelbewegingen	Bewegingen vanuit de pols, de vingers en de onderarm, die ervoor zorgen dat er schrijfbewegingen gemaakt kunnen worden, zodat een kind een letter, woord of zin kan schrijven.
Koude kant van het leren	Leren dat is gebaseerd op behavioristische theorieën, waarbij vaardigheden voornamelijk aangeleerd worden. Er is veel aandacht voor onthouden en herhalen. De leerkracht draagt vooral kennis over.
Leertheorieën	Theoretisch onderbouwde ideeën waarop leerstof aan kinderen aangeboden kan worden.
Motorisch niveau	Dit betreft het technisch schrijven: het hanteren van de juiste pengreep en het op de goede manier schrijven van de letter.
Niveaus van schrijven	Het schrijven van een letter, woord speelt zich op diverse niveaus van cognitie en motoriek af.
Passend onderwijs	Het streven om zoveel mogelijk alle kinderen in het regulier onderwijs op te vangen.
Schooldidactiek	Hoe er binnen de school, op verschillende vakgebieden, stof aangeboden wordt.
Schrijffases	Drie periodes die bij het leren schrijven bij kinderen een rol spelen: 'voorbereidend', 'beginnend' en 'voortgezet schrijven'.

Taakanalyse

Een kind gaat de taak die hij moet maken stapje voor stapje analyseren: Wat moet er gebeuren? Hoe ga ik dat aanpakken?

Taakniveau

Het niveau waarop een schrijftaak in subtaken wordt onderverdeeld.

Taalniveau

Hierbij gaat het om het correct toepassen van de spelling van de letter of het woord en het goed weergeven van de betekenis in een zin.

Technisch schrijven

Is het motorisch aspect dat bij schrijven een rol speelt.

Terugblikniveau

Het terugkijken door het kind of het schrijfproduct volgens de opdracht is uitgevoerd.

Warme kant van het leren

Het leren is onder meer gebaseerd op cognitieve, sociale en constructivistische theorieën, die uitgaan van een rijke leeromgeving en het activeren van kinderen. Kinderen koppelen daarbij nieuwe aan al bestaande informatie, en construeren hun eigen leerproces.

Verwerkingsopdrachten

1

Kennisvragen

- 1.1 Welke vier niveaus kun je bij het schrijven van een letter onderscheiden?
- 1.2 Noem enkele stromingen in de didactiek. Wat betekenen de begrippen?
- 1.3 Geef aan wat met 'koude' en 'warme' kant van het leren in school bedoeld wordt. Geef daarbij aan wat de belangrijkste rol van de leerkracht is.
- 1.4 Als een kind de schrijftaak analyseert, wat voor vragen kan hij zichzelf dan stellen?
- 1.5 Als een letter is opgenomen in het motorprogramma, wat betekent dat dan?

Toepassingsvragen

- 1.1 Kun je het verschil aangeven tussen een letter en een woord, een zin of een verhaal schrijven?
- 1.2 Zijn er stromingen bij lezen en taal die ook van toepassing zijn op het vak schrijven?
- 1.3 Welke manier van instructie geven sluit het beste aan bij de populatie van de school waar je stage loopt?
- 1.4 Waarom is het belangrijk om kinderen te laten terugblikken op hun motorische prestaties? Noem twee redenen op.
- 1.5 Zoek bij de schrijfmethode die ze op je stageschool gebruiken in welk jaar de methode is ontwikkeld. Is de methode mogelijk aan vervanging toe? Waarop is je oordeel gebaseerd?
- 1.6 Bekijk het filmpje van het schrijven van een letter en het schrijven van een zin op de website (zie paragraaf 1.4). Kun je de drie deelbewegingen herkennen?

Literatuur

Boeken

- Meijer, W. (2005). *Leerkrachten begeleiden bij passend onderwijs*. Hoevelaken: CPS, Onderwijs en Advies.
- Meijer, W., Veenstra, A. & Minnaert, A.E.M.G. (2009). *Kwaliteit van het basisonderwijs vanuit een begeleidingsperspectief: onderwijszorg als metacriterium*. In: Minnaert, A.E.M.G., H.C. Lutje Nieman, A. Hoe kinderen taal en lezen weer leuk gaan vinden. Uitdagend en motiverend taallesonderwijs met het instructiemodel taal/lezen. *Taal lezen Primair*. 20 juni 2009 14-15.
- Pameijer, N. & Beukering, T. van (2004). *Handelingsgerichte diagnostiek. Een praktijkmodel voor diagnostiek en advisering bij onderwijsproblemen*. Leuven/Voorburg: Acco.
- Lutje Spelberg, H.C., & Amsing, H.T.A. (red.) (2009). *Het pedagogisch quotiënt. Pedagogische kwaliteit in opvoeding, hulpverlening en educatie*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Smits-Engelsman, B., Steenbergen, B. & Galen, G. van (2005). Theorieën over motorische ontwikkeling: Motorisch handelen. Uit: *Kinderfysiotherapie*. Red. Van Empelen, T., Nijhuis-van der Sanden, R., & Hartman, A., Maarssen: Elsevier Gezondheidszorg.
- Van Waelvelde, H. & Mey, B. De (2007). Schrijven voor veel kinderen met DCD een hinderpaal. In: *Kinderen met Developmental Coordination Disorder*. Antwerpen: Standaard Uitgeverij nv.

Tijdschriftartikelen

- Berninger, V.W. (et al.) (1997). Treatment of Handwriting Problems in Beginning Writers: Transfer from Handwriting to Composition. *Journal of Educational Psychology*, jaargang 89, nummer 4, 652-666.
- Stokking, K. (red.) (2005). Conferentieverlag Vakkundig leren. Onderwijs Researchdagen Utrecht, 9-11 juni 2005. *Pedagogische Studiën*, jaargang 82, 96-112.

Krantenartikel

- Plasterk, R. (2009, 28 mei). De nieuwe gestrengheid is beter voor kwetsbare leerlingen. *NRC Handelsblad*.
-